

leven in 'het tijdperk van de onbedoelde gevolgen' (279 en verder). Het maakt er het voor de kiezer niet gemakkelijker op zijn politieke keuze te bepalen. Hier ligt een belangrijke taak voor de politieke partij, aldus Ankersmit in zijn laatste hoofdstuk. De auteur wijst een politieke filosofie zonder concrete gevolgen als zinloos academisme af (303). Hij doet hier en daar ook concrete voorstellen ter verbetering van het functioneren van de representatieve democratie. Behalve deze concrete suggesties bevat het boek ook 'hoogst vreemde en gekunstelde redeneringen' juist daar waar Leibniz' monadologie het een en ander moet verduidelijken (211). Ik waag het te betwijfelen of Leibniz' model nu zo veel verduidelijkt. Laat dat geen reden zijn dit boek ongelezen te laten. Geen politiek filosoof of politiek ideeënhistoricus kan om dit boek heen. Het is buitengewoon boeiend en stimulerend. Ik heb er veel van geleerd, ik heb ervan genoten.

P. B. M. Blaas

E. Mackay, *Geschiedenis bij de bron. Een onderzoek naar de verhouding van christelijk geloof en historische werkelijkheid in geschiedwetenschap, wijsbegeerte en theologie* (Dissertatie Utrecht 1997; Sliedrecht: Merweboek, 1997, 503 blz., f49,50, ISBN 90 71864 90 1).

Dit is een gedurfde en pretentieuze geschiedtheoretische dissertatie, geschreven door een gedreven jonge onderzoeker, die over een grote belezenheid blijkt te beschikken. De auteur studeerde geschiedenis te Leiden en theologie te Utrecht. Beide studies worden in het onderwerp van dit boek nader tot elkaar gebracht. Het laatste derde deel bevat een moderne geschiedtheologie, beoogt een herstel van een providentiële geschiedschrijving en spreekt over geschiedenis als 'een interactieve ruimte', waarin plaats is voor Gods betrokkenheid met deze wereld. De auteur tracht te bewijzen dat er een samenhang bestaat 'tussen de conceptuele openheid van de historische werkelijkheid en de betrokkenheid van God op die werkelijkheid' (385). Over Gods handelen in de geschiedenis kunnen we niet meer denken als eens Augustinus of Bossuet deden (387). Er heeft zich immers tussen 1500 en 1800 een historische revolutie voltrokken, waarin hun providentiële geschiedschrijving plaats moest maken voor een relatief autonome geschiedwetenschap, die meer 'immanente' verklaringswijzen voor de historische ontwikkeling preferereert. Ik moet eerlijk bekennen dat dit derde deel betreffende een nieuwe christelijke geschiedtheologie mij niet erg overtuigd of geboeid heeft. Het is voor mij meer geloof dan wetenschap. Ik respecteer Mackays overtuiging maar acht het onjuist eenieder die zijn opvatting niet deelt, een methodisch en ontologisch atheïsme toe te schrijven, wat dat dan ook moge wezen (21). Deze poging de christelijke geschiedfilosofie nieuw leven in te blazen is evenwel toch niet alleen aan het geloof van de auteur toe te schrijven. Zij heeft ongetwijfeld ook met onze tijdgeest te maken. De auteur acht het dualisme tussen speculatieve en kritische geschiedfilosofie aanvechtbaar (143). Het 'sciëntistische' tijdvak ligt achter ons en de zogeheten speculatieve geschiedfilosofie raakt weer meer en meer in. Zo schrijft Mackay ook midden in zijn boek: 'De tragiek van de twintigste eeuw wordt... geconfronteerd met het moderne wetenschapsbegrip, waarin weinig ruimte is ingeruimd voor de menselijke existentie zelf. Het zoeken naar zin mag weer wetenschappelijk gethematiseerd te [sic] worden' (251).

De eerste twee delen van dit proefschrift kennen een aantal verfrissende invalshoeken die de aandacht verdienen. Wat mij betreft kunnen die delen los van het derde deel gelezen en begrepen worden. Het soms pretentieuze taalgebruik en de vele germanismen neem ik op de koop toe. Mackays geschiedfilosofie toont een aantal positieve aspecten. Ten eerste: deze geschiedfilosofie neemt de historiografie (de geschiedenis der geschiedschrijving) als wetenschaps-

geschiedenis serieus. Een belangrijk stuk van het eerste deel is gewijd aan het ontstaan en de groei van de zogeheten historische revolutie, die zich tussen 1500 en 1800 in Europa voltrekt. De moderne historische denkwijze ontstaat en zij omvat twee dingen: een historisch besef (heden en verleden verschillen, perioden moeten dan ook in hun eigenheid begrepen worden) en een historiciteitsbesef (iedere kijk op het verleden is zelf weer historisch bepaald) (56). De auteur schildert ons een groepsportret van geleerden met als uitblinkers ('topfiguren') Mabillon en Gatterer. Men kan van mening verschillen met de auteur over bepaalde accenten die hij legt, over onder- of overwaardering van een aantal figuren, maar dat alles zou te ver voeren in een recensie als deze. Ik heb me er alleen over verbaasd dat in dit hele historiografische verhaal nergens de namen van Koselleck en Pocock voorkomen, die de laatste decennia juist op dit terrein toch hun sporen verdiend hebben. Dit is toch hoogst bevreemdend in een boek dat aan de historische semantiek zo'n grote waarde blijkt te hechten. Van Kosellecks begripsgeschiedenis lijkt de auteur nooit gehoord te hebben.

Een tweede belangrijke thematiek die in dit boek aan de orde komt betreft de vraag, hoe deze historische revolutie nu verwerkt is in de latere geschiedfilosofie. Wat hebben geschiedfilosofen ermee gedaan in de negentiende en twintigste eeuw? Ook hier treffen we een groepsportret aan van 'topfiguren' ('Van Hegel tot Heller'). Het gehele lange derde hoofdstuk is eraan gewijd en bevat onder meer beschouwingen over Hegel, Dilthey en Collingwood. Het bevat tal van waardevolle en kritische opmerkingen over onder meer het volstrekt on- en a-historische logisch positivisme van Ayer en Hempel. Ook het narrativisme van Danto en Ankersmit komt uitvoerig ter sprake. Wat Mackay deze richting in het bijzonder verwijt, is dat ze de kloof tussen geschiedvorsing en geschiedschrijving onnodig vergroot door alle aandacht te richten op de representatie. Ik kom tot mijn derde en laatste positieve aspect van deze dissertatie. In dit boek (met name in het vijfde hoofdstuk) wordt een interessante poging ondernomen om ook de geschiedvorsing een plaats te geven in de geschiedfilosofische reflectie onder het motto: 'De historische kennisleer dient nauw aan te sluiten bij de praktijk van het historisch ambacht' (300). Hij steunt daarbij op de *common sense-filosofie* van Thomas Reid en de kennistheorie van de Amerikaan R. M. Chisholm (290 en verder). Zijn epistemologisch betoog wordt mede onderbouwd door een historische semantiek. De historische revolutie bracht zoals gezegd een historische denkwijze, een historisch besef en een historiciteitsbesef; die revolutie bracht om zo te zeggen ook een semantisch besef in die zin, dat over het verleden altijd twee typen uitspraken zullen blijven bestaan namelijk 'bronnuitspraken' (waarin de toenmalige tijdgenoot aan het woord is) en vanuit het latere gezichtspunt geformuleerde geschiedkundige uitspraken. Het postmodernisme heeft de neiging de distantie tussen beide onoverbrugbaar te maken. Het dicht het verleden een zo radicale vreemdheid toe, dat voor een onmiddellijke bronervaring, die de eigenheid van het verleden kan doen oplichten, geen plaats meer is. Beide typen uitspraken nader tot elkaar te brengen lijkt de taak van iedere historicus. Lukt dit niet dan hebben 'bronnuitspraken' het laatste woord. Zij beslissen uiteindelijk over 'geschiedkundige uitspraken' aldus Mackay. De historische semantiek dient de hermeneutiek in het gareel te houden (336). Bronnen behouden altijd hun vetorecht, zou Koselleck gezegd hebben.

P. B. M. Blaas

T. Holleman, *Een verleden op de schop. Beheer en studie van het Nederlandse archeologische bodemarchief* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1996, x + 224 blz., f39,50, ISBN 90 5356 189 7).